

อนุพุพิกถา : ภาพสะท้อนปฏิสัมพันธ์ระหว่างรัฐชาติ
กับพระพุทธศาสนา
Anupubbikatha : Reflections on the interaction
between state and religion.

อุทัย สติมัน^๑

บทคัดย่อ

จากการศึกษาปฏิสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธศาสนากับรัฐชาติในประวัติศาสตร์รัตนโกสินทร์ พบว่า ปฏิสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนากับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในสมัยรัชกาลที่ ๑-๓ มีลักษณะเป็นแบบศาสนากับสังคมพึ่งพาอาศัยกัน ต่อมาในรัชสมัยที่ ๔-๖ ลักษณะปฏิสัมพันธ์เริ่มเปลี่ยนไปในแบบที่สังคมส่งผลกระทบต่อศาสนาและสามารถกำหนดรูปแบบทิศทางของศาสนาได้ เนื่องจากเป็นช่วงที่สังคมเผชิญกับความท้าทายทางความคิดและวิทยาการสมัยใหม่ ทำให้ต้องมีการปฏิรูปหรือตีความคำสอนเพื่อให้พระพุทธศาสนายังคงเป็นแกนหลักของคนในสังคมต่อไป ส่วนรัชสมัยที่ ๗ - ก่อนแผนฯ เป็นยุคประชาธิปไตย / ชาตินิยม / ทุนนิยม อีกทั้งเกิดความไม่มั่นคงทางการเมือง เกิดสงครามเย็น ภัยคอมมิวนิสต์ อาณาจักรควบคุมศาสนจักร เพื่อสร้างภาพความชอบธรรมในการปกครอง รัฐลดการสนับสนุนศาสนจักร การศึกษาสงฆ์มีปัญหา และไม่สามารถผลิตปราชญ์ทางพุทธศาสนา เพื่อเป็นผู้นำทางสติปัญญาแก่สังคมได้ ศาสนาในภาคส่วนขององค์กรและบุคคลากรมีความอ่อนแอลง แต่แก่นแท้ของหลักธรรมยังคงอยู่

เมื่อเข้าสู่ยุคปัจจุบันที่สังคมต้องเผชิญกับปัญหานานัปการที่เป็นผลกระทบมาจากการพัฒนาประเทศตามแนวระบบเศรษฐกิจทุนนิยมเสรีนิยม ทำให้สังคมห่างเหินจากศาสนาเพราะชีวิตถูกผูกติดอยู่กับเรื่องของปากท้อง และให้ความสำคัญกับระบบเศรษฐกิจเป็นหลัก ทำให้ปฏิสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธศาสนาเถรวาทกับสังคมจึงค่อนข้างไปในลักษณะที่ศาสนาและสังคมไม่มีอิทธิพลต่อกันและกัน เมื่อกล่าวถึงปัจจุบันควรมีการนำหลักธรรมมาประยุกต์เพื่อสร้างเป็นแนวคิด “สังคมสวรรค์บนดิน” โดยมุ่งให้เกิดความมั่งคั่ง ๓ อย่างคือ รวย งาม ชาติภาพ รวย มิตรภาพ รวย ทรัพย์ากรสำหรับการแบ่งปัน

คำสำคัญ : ปฏิสัมพันธ์, รัฐชาติ, อนุพุพิกถา.

^๑ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสวนดุสิต.

Abstract

The study interaction between Buddhism and national historic Rattanakosin found that the interaction between Buddhism and Social Change in the reign of the 1-3 is a religious and social dependence. Later in the reign of 4-6 interaction characteristics began to change in the religious and social impacts can determine the form of the religion. Since the society is faced with the challenge of thinking and modern science. The need for reform or to interpret the teachings of Buddhism is still the backbone of the society. The reign of the seventh - before the plan is the democratic / nationalist / capitalist as well as political instability. There was the Cold War Communist threat England controlled the Church To create the legitimacy to govern. Reduce state support for the Church Education Ministry issues And can not produce the Buddhist sage. The leadership of the intelligence community. Religion in the areas of organization and human resources are weak. But the essence of the principle remains.

Upon entering the modern society faced with numerous problems that are affecting the country's development along liberal capitalist economy. Society alienated from religion because life is tied to the stomach. And to focus on the economy as well. Making interaction between Buddhism and society towards religion and society in ways that do not influence each other. When it comes to the implementation of the principles should be applied to the concept. "Heaven on Earth Society" headed by the three wealth is rich, rich friendships, brotherhood rich resource for sharing.

Keywords: interaction, National, Anupubbikatha

บทนำ

สังคมย่อมมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นอยู่เสมอ จากปัจจัยต่างๆ ทั้งโดยปัจจัยภายในสังคมเอง และปัจจัยจากภายนอก ทั้งจากสิ่งที่เป็นวัตถุ รูปธรรม เช่น สิ่งประดิษฐ์ต่างๆ หรือจากสิ่งที่เป็นนามธรรม เช่น กระบวนทัศน์ ทฤษฎีระบบหรือวิธีคิดใหม่ๆ^๑ สังคมไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๑ จนถึงปัจจุบัน มีการเปลี่ยนแปลงที่ปรากฏอย่างชัดเจน โดยมีสาเหตุมาจากทั้งจากปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก ซึ่งทำให้ลักษณะและโครงสร้างของสังคมไทย ตลอดจนวิถีคิด วิธีการดำเนินชีวิตของคนในสังคมเปลี่ยนแปลงไปด้วยอย่างชัดเจน ปัจจัยภายในที่ทำให้สังคมไทยเกิดการเปลี่ยนแปลง เช่น การเปลี่ยนแปลงกระบวนกรคิดของผู้คน ซึ่งทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์ วิธีคิด มุมมองต่างๆ ที่ส่งผลในการกำหนดนโยบายและการปฏิบัติ ดังเช่น การเปลี่ยนกระบวนกรคิดจากแนวคิดความเชื่อเรื่องจักรวาลวิทยา ไตรภูมิพระร่วง มาเป็นการคิดแบบหลักตรรกนิยม วิทยาศาสตร์ ซึ่งส่งผลต่อการปฏิรูปศาสนาพุทธเถรวาทเป็นการใหญ่ ทั้งในส่วนของการปกครอง และแนวทางปฏิบัติให้สามารถอธิบายด้วยหลักเหตุผล หรือมีความเป็นวิทยาศาสตร์เพิ่มขึ้น หรือการเปลี่ยนกระบวนทัศน์เกี่ยวกับระบบการผลิตและ

เศรษฐกิจ มาเป็นทุนนิยม เสรีนิยม ก็มีผลขนาดใหญ่ต่อการปรับปรุงประเทศในสมัยหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง และมีผลกระทบต่อพุทธศาสนาเถรวาท ทั้งในด้านการบริหารปกครององค์กรคณะสงฆ์ และในส่วนของการปกครองส่วนท้องถิ่น การเปลี่ยนแปลงทางการบริหารปกครอง เช่น การเปลี่ยนผู้นำ จากสมัยหนึ่ง ไปอีกสมัยหนึ่ง หรือการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครอง คือ เปลี่ยนจากระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เป็นระบอบประชาธิปไตย การให้การสนับสนุนจากกลุ่มอิทธิพลทางการเมืองการปกครอง หรือเศรษฐกิจ ทำให้นโยบายและแนวทางในการบริหารต่างๆ มีการเปลี่ยนแปลง รวมไปถึงด้านศาสนา วัฒนธรรม ค่านิยม วิธีการดำเนินชีวิตของคนในสังคมก็เปลี่ยนแปลงไปด้วย

ส่วนปัจจัยภายนอกนั้นมีทั้งที่ส่งผลกระทบโดยตรง และโดยทางอ้อม เช่น การพัฒนาเทคโนโลยีด้านอาวุธและการทหาร ความสำเร็จของการปฏิวัติอุตสาหกรรม เป็นปัจจัยที่หนุนเสริมให้เกิดการล่าอาณานิคมของชาติมหาอำนาจตะวันตก และการล่าอาณานิคมของชาติมหาอำนาจตะวันตก ทำให้แต่ละประเทศต้องเตรียมตัวรับสถานการณ์ ซึ่งอาจแตกต่างกันไป สำหรับประเทศไทยในสมัยยุคล่าอาณานิคมนั้น ไทยรับมือด้วยการแสดงให้เห็นว่าไทยเป็นสังคมที่มีความเจริญ รุ่งเรืองในด้านวัฒนธรรมประเพณีที่ดีงาม มีศาสนาที่เป็นหลักใจอันประกอบไปด้วยหลักธรรมคำสอนที่เป็นเหตุเป็นผลไม่ม่งมาย พร้อมกันนั้นก็ปรับปรุงประเทศ

^๑ ฉลอง สุนทรวาณิชย์, บรรณาธิการ.

ให้ทันสมัยตามแบบอย่างตะวันตก ในแทบทุกด้าน รวมทั้งระบบวิธีคิด ความเชื่อ และหลักคำสอนทางศาสนาด้วย ดังปรากฏในช่วงสมัยรัชกาลที่ ๔ และ ๕ เป็นต้นมา กระบวนทัศน์ใหม่ๆ ทางการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ สังคมที่เกิดขึ้น เช่น กระบวนทัศน์เสรีนิยม ประชาธิปไตย การเปิดเสรีทางการค้า กระแสค่านิยมทางสังคม วัฒนธรรมจากต่างประเทศ ที่ไหลบ่าเข้ามาในสังคมไทยนี้ ทำให้ระบบการเมืองเศรษฐกิจและสังคมไทยมีการเปลี่ยนแปลงไปมากอย่างสังเกตเห็นได้ชัด ทั้งการตื่นตัวและการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนในระบอบประชาธิปไตย เศรษฐกิจที่ขยายตัวมากขึ้นเมื่อเทียบกับประเทศต่างๆ ในแถบเอเชีย อีกทั้งสังคมและวัฒนธรรมของคนไทยที่มีความแตกต่างไปจากอดีต สังคมไทยที่เคยเป็นเพียงแค่สังคมเกษตรกรรม มีรูปแบบการดำเนินชีวิตที่เรียบง่าย ก็ก้าวเข้าสู่สังคมแบบอุตสาหกรรม กลไกภายในสังคมมีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม อีกทั้งการค้าการลงทุนต่างๆ ทั้งในและต่างประเทศทำให้เศรษฐกิจมีการขยายตัวสูงขึ้น มีความสามารถที่จะแข่งขันกับต่างประเทศได้ การหลั่งไหลเข้ามาของเม็ดเงินจากต่างชาติ ไม่เพียงแต่ก่อให้เกิดการขยายตัวและการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว แต่ยังส่งผลต่อวัฒนธรรม ค่านิยม ประเพณี วิถีชีวิตความเป็นอยู่ในสังคมให้พลอยปรับเปลี่ยนไปด้วย (ฉลอง สุนทรวาณิชย์, ๒๕๓๘) ความเจริญและการเปลี่ยนแปลงทางด้านเทคโนโลยีในด้านอื่นๆ เช่น ด้านการสื่อสาร ส่งผลกระทบอย่างสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงภายในสังคมของประเทศต่างๆ ทั่ว

โลก เพราะระบบการสื่อสารทำให้โลกแคบลง ข้อมูลข่าวสาร กระบวนทัศน์ความคิดใหม่ๆ วัฒนธรรมใหม่ๆ ตลอดจนเหตุการณ์สำคัญๆ ที่เกิดขึ้นในประเทศต่างๆ เช่น สงคราม การปฏิวัติ การประท้วง การค้นพบทางวิทยาศาสตร์ การแพทย์ใหม่ๆ การประดิษฐ์คิดค้นเทคโนโลยีที่ทันสมัยยิ่งขึ้น ล้วนแล้วแต่ถูกถ่ายทอด แลกและรับข้อมูลกันและส่งผลกระทบให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภายในสังคมของแต่ละประเทศทั้งอย่างค่อยเป็นค่อยไป และแบบฉับพลันทันที่ นอกจากนี้บางเหตุการณ์ก็ส่งผลกระทบโดยตรงกับสังคมของแต่ละประเทศ ดังเช่นเมื่อเกิดวิกฤติเศรษฐกิจขึ้นในช่วงปี พ.ศ. ๒๕๓๙ นั้นแต่ละประเทศก็ได้รับผลกระทบโดยตรง รวมทั้งประเทศไทยด้วย และผลกระทบนั้นก็ส่งผลกระทบให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหลายประการและหลายด้านในสังคมไทย

อย่างไรก็ดีความเป็นไปของพุทธศาสนาเถรวาทในท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของสังคม ก็ส่งผลกระทบต่อสังคมด้วยเช่นกัน ทั้งในด้านการบริหารการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ และสังคม ทั้งนี้เพราะการเปลี่ยนแปลงทางสังคมกับการเปลี่ยนแปลงทางศาสนา มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด การเปลี่ยนแปลงใดๆ ในทางศาสนา ย่อมจะมีผลกระทบต่อศาสนา และในทำนองเดียวกัน การเปลี่ยนแปลงทางศาสนาก็มีผลกระทบต่อสังคมด้วยเช่นเดียวกัน กล่าวคือทั้งสองต่างมีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน โดยมีลักษณะของปฏิสัมพันธ์ ตามแนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมสังคมวิทยาของโรเซนแกรน

(Rosengren) ที่มองลักษณะของปฏิสัมพันธ์จากการตั้งคำถามหลักว่า ใครมีอิทธิพลต่อใคร^๒ นั่นคือ ๑) ศาสนากับสังคมพึ่งพาอาศัยกัน (Interdependence) ๒) ศาสนามีพลังที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปสู่เป้าหมายทางสังคมได้ (Idealism) ๓) สังคมส่งผลกระทบต่อศาสนาและสามารถกำหนดรูปแบบทิศทางของศาสนาได้ (Materialism) ๔) ศาสนาและสังคมไม่มีอิทธิพลต่อกันและกัน (Autonomy) กล่าวคือเมื่อปฏิสัมพันธ์เป็นไปในแบบศาสนากับสังคมพึ่งพาอาศัยกัน สังคมก็มีความเจริญรุดหน้าทั้งในส่วน of ศาสนาและสังคมควบคู่กันไป หากศาสนามีพลังที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปสู่เป้าหมายทางสังคมได้ สังคมก็มีความสงบสุข ผู้คนในสังคมมีจิตใจดี มีศีลธรรมจรรยา แต่สมัยใดที่สังคมส่งผลกระทบต่อศาสนาและสามารถกำหนดรูปแบบทิศทางของศาสนาได้ ศรัทธาในศาสนาของผู้คนในสังคมจะไม่มั่นคง เพราะศาสนาถูกทำให้อ่อนแอลง และถ้าหากศาสนากับสังคมไม่มีอิทธิพลต่อกันและกัน สังคมก็ปั่นป่วนวุ่นวาย ผู้คนเกิดความสับสนวุ่นวาย ไม่มีหลักสำหรับยึดเหนี่ยวจิตใจอย่างแท้จริง ซึ่งไม่ก่อผลดีหรือประโยชน์ต่อสังคมโดยรวม

ในสมัยรัตนโกสินทร์นี้ นับตั้งแต่รัชกาลที่ ๑ เป็นต้นมาจวบจนปัจจุบัน สังคมไทยมีการเปลี่ยนแปลงมาโดยตลอด ซึ่งก่อให้เกิด

ปฏิสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนาเถรวาทกับองค์ประกอบหลักต่างๆ ของสังคมมาโดยตลอดต่อเนื่องเช่นกัน โดยประวัติศาสตร์ที่ผ่านมา แสดงให้เห็นลักษณะปฏิสัมพันธ์มีหลายลักษณะสำหรับในปัจจุบันนี้ที่สังคมไทยยังคงเกิดการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ทั้งที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงภายในที่เป็นผลมาจากภาคการเมืองการปกครอง และเศรษฐกิจ รวมทั้งจากผลของปฏิสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนาเถรวาทกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยที่ผ่านมา ประกอบกับได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงที่มาจากภายนอกอย่างมากและรวดเร็ว จึงย่อมส่งผลกระทบต่อระหว่างพุทธศาสนาเถรวาทกับภาคส่วนต่างๆ ของสังคม ไม่ว่าจะเป็นด้านการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ และสังคม ซึ่งไม่ว่าลักษณะของปฏิสัมพันธ์จะเป็นไปในลักษณะเช่นใด ก็เป็นผลที่สืบเนื่องมาจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องมาโดยตลอดนั้น ดังนั้น การที่จะทำความเข้าใจปฏิสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนาเถรวาทกับสังคมไทยในสมัยปัจจุบัน จึงจำเป็นที่จะต้องศึกษาไปถึงพัฒนาการของปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นตั้งแต่แรก ซึ่งบทความนี้ผู้เขียนมุ่งศึกษา ในช่วงสมัยรัตนโกสินทร์ คือ เริ่มตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๑ เป็นต้นมา พร้อมกันนี้ยังทำให้สามารถกำหนดทิศทางได้ว่า พุทธศาสนาเถรวาทควรมีปฏิสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยที่เกิดขึ้นในปัจจุบันนี้อย่างไร จึงจะนำไปสู่ประโยชน์ทั้งในส่วน of พุทธศาสนาเถรวาทและสังคมไทยเปรียบดังเช่นแพทย์รักษาผู้ป่วย ย่อมต้องซักประวัติอาการตั้งแต่แรกเพื่อหาสมุฏฐานของโรค และดูจากสภาพอาการที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน แล้วจึง

^๒ กาญจนา แก้วเทพ. **สื่อสารมวลชน :**

ทฤษฎีและแนวทางการศึกษา. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ภาพพิมพ์, ๒๕๔๑.

จะสามารถกำหนดแนวทางการรักษาและให้ยาได้อย่างถูกต้อง เหมาะสมกับโรคและผู้ป่วย ซึ่งเป็นปัจจัยหนึ่งที่จะทำให้การรักษาประสบผลสำเร็จ เกิดประโยชน์ต่อทุกฝ่าย ทั้งนี้เพื่อศึกษาผลกระทบของปฏิสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนากับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมไทยสมัยรัตนโกสินทร์ และเพื่อประยุกต์หลักพุทธธรรมให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยในสมัยปัจจุบันโดยใช้หลักอนุพุทธพิกฎมาเป็นภาพสะท้อนให้เป็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธศาสนากับประเทศไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

ประวัติศาสตร์ของปฏิสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนากับการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย

เมื่อพิจารณาจากปัจจัยหลักๆ คือ แนวคิดที่สำคัญๆ ที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยในรอบสองร้อยกว่าปีที่ผ่านมา และส่งผลกระทบต่อพุทธศาสนาเถรวาททั้งรูปแบบและหลักการ ก็คือ แนวคิดแบบเหตุผลนิยมที่ไหลบ่าในรูปกระแสวิทยาศาสตร์ และต่อมาคือแนวคิดแบบรัฐชาติหรือลัทธิชาตินิยม^๓ ตามมาด้วยแนวคิดแบบเศรษฐกิจทุนนิยมเสรีนิยมและบริโภคนิยม โดยก่อให้เกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนาเถรวาทกับสังคมไทย กล่าวในภาพรวม ซึ่งแบ่งเป็น ๔ ช่วงสมัยได้ดังนี้

ช่วงที่ ๑ สมัยรัชกาลที่ ๑ - ๓

ในช่วงนี้กล่าวได้ว่าเป็นช่วงของการสร้างบ้านแปงเมืองจากอยุธยาที่ล่มสลายมาสู่อาณาจักรรัตนโกสินทร์ที่รุ่งเรือง แม้กระบวนความคิดที่เป็นนามธรรมของชนชั้นนำจะมีการปรับเปลี่ยนไปบ้าง กล่าวคือ จากความเชื่อที่มีลักษณะเชื่อในอำนาจศักดิ์สิทธิ์ของเทวดา มาเป็นลักษณะที่อิงเหตุผลและมีความเป็นมนุษยนิยมมากขึ้น แต่แนวคิดแบบจารีตก็ยังคงอยู่ เช่น แนวคิดเรื่องปัญจอัฐธานซึ่งเชื่อว่า คนในอดีตมีสติปัญญาความสามารถสูงกว่าคนรุ่นหลัง และได้ก่อให้เกิดความเชื่อว่าเป็นสิ่งดีที่หากันมาจนกลายเป็นประเพณีสิ่งนั้นต้องเป็นของดี ทำให้รูปแบบชีวิตความเป็นอยู่ที่เป็นรูปธรรมแบบสมัยอยุธยาจึงยังสืบทอดต่อมา และเนื่องจากการฝืนประเพณี หรือการคิดการอะไรใหม่ๆ ยังไม่เป็นที่ยอมรับจากคนทั้งหลาย ในช่วงสมัยนี้แนวคิดแบบจักรวาลวิทยาและไตรภูมิพระร่วงจึงยังคงอิทธิพลต่อสังคมอยู่ ดังนั้นในช่วงนี้จึงมีการตีความหลักการทางพุทธศาสนาเถรวาท เพื่อมาสนับสนุนระบบการปกครอง และในขณะเดียวกันก็ใช้สร้างความมั่นคงทางจิตใจแก่คนในสังคมด้วย

ช่วงที่ ๒ สมัยรัชกาลที่ ๔ - ๖

แนวคิดที่ค่อนข้างมาจากมนุษยนิยมมากขึ้นในช่วงที่ผ่านมา ได้กลายเป็นฐานรองรับแนวคิดแบบเหตุผลนิยมที่ไหลบ่ามาในรูปแนวคิดแบบวิทยาศาสตร์ กอรปกับเป็นยุคสมัยที่สังคมไทยต้องเผชิญกับการล่าอาณานิคมจากชาติ

^๓ พระไพศาล วิสาโล. พุทธศาสนาไทย

มหาอำนาจตะวันตก จึงเกิดการปรับปรุงประเทศ ขนานใหญ่ ให้มีความทันสมัยในแบบตะวันตก มากขึ้น แต่ในขณะเดียวกันก็แสดงถึงความเจริญ และมั่นคงทางศาสนาและวัฒนธรรมของตนเอง ให้เป็นที่ยอมรับ จึงมีการปรับปรุงหลักคำสอน ทางพุทธศาสนาเถรวาทให้มีลักษณะที่สามารถ อธิบายด้วยเหตุผลนิยมแบบวิทยาศาสตร์ได้ โดย ปฏิเสธสิ่งเหนือสามัญที่ไม่สามารถจับต้องสัมผัส ได้ในเชิงประจักษ์ ทำให้ประสบการณ์ทางธรรม ที่ปรากฏขึ้นทางจิต และหลักธรรมระดับปรมัตถ ธรรมถูกลดความสำคัญลง แม้สภาวะธรรมสูงสุด คือ นิพพานจะยังคงได้รับการกล่าวถึงอยู่ แต่ก็ยก ไว้เป็นเรื่องสำหรับพระ

นอกจากนี้ได้ให้ความสำคัญกับการ ดำเนินชีวิตในภพชาติปัจจุบันมากกว่าชาติหน้า การดำเนินชีวิตด้วยสำนึกในความเป็นปัจเจกชน ที่เน้นการพึ่งพาตนเอง ส่งผลให้ช่องว่างระหว่าง ชนชั้นลดลงไปจากเดิม ในยุคนี้นิยามเรื่องชาติ กำเนิดยังคงมีความสำคัญแต่ได้หันมาเน้นที่ ความสามารถของบุคคลมากขึ้น

เมื่อแนวคิดแบบรัฐชาติเป็นที่ แพร่หลาย ลัทธิชาตินิยมได้รับการสถาปนาเป็น แนวคิดหลักของสังคม การแยก “อาณาจักร” กับ “ศาสนจักร” ออกจากกันก็ชัดเจนมากขึ้น พุทธ ศาสนาเถรวาทซึ่งเป็นศาสนาหลักของสังคม ก็ยิ่ง กลายสภาพเป็นเพียงมีบทบาทในแง่ของการถูกใช้ เพื่อสนับสนุนการปกครอง โดยมีการปรับเนื้อหา และตีความคำสอนให้สอดคล้องกับนโยบายความเป็น รัฐชาติ ดังนั้นแนวคำสอนทางพุทธศาสนาเถรวาท จึงได้รับการปรับปรุงในแนวทางเดิมอย่างต่อเนื่อง

ต่อไปแต่มีความเข้มข้นของการแยกระหว่าง “โลก” กับ “ธรรม” ออกจากกันอย่างชัดเจน โดยผ่าน ระบบการจัดการศึกษาแบบใหม่ ในช่วงนี้คำสอน ด้านปรมัตถธรรม และวิปัสสนากรรมฐานจึงหายไป จากแบบเรียน เหลือเพียงคำสอนที่เน้นไปในระดับ ศีลธรรม จริยธรรมเพื่อการอยู่ร่วมกันของคนใน สังคมตามคติลัทธิชาตินิยม

อย่างไรก็ดี การปฏิบัติและการสืบทอดความรู้ในทางวิปัสสนากรรมฐานยังคงมีอยู่ในหมู่พระป่าสายพระอาจารย์มั่น ซึ่งอยู่กันตาม ป่าตามเขา ไม่ค่อยยุ่งเกี่ยวกับเรื่องของบ้านของ เมือง จึงไม่ค่อยได้รับการยอมรับ ต่อเมื่อทางการ และคณะสงฆ์เริ่มเห็นประโยชน์ในแง่ความใกล้ชิด ประชาชนในถิ่นทุรกันดาร จึงให้การยอมรับ แต่ คำสอนและแนวทางปฏิบัติก็ยังคงไม่ปรากฏใน แบบเรียนหรือในพุทธศาสนากระแสหลัก

ถึงกระนั้นก็ยังกล่าวได้ว่าพุทธ ศาสนาเถรวาทยังคงสืบทอดบทบาทในการ กระชับความสัมพันธ์ของสังคมเฉกเช่นยุคก่อน แต่ได้เปลี่ยนจากการกระชับความสัมพันธ์ใน ระดับชุมชนผ่านวิถีชีวิตแบบเกษตรกรรม มาสู่ ระดับที่กว้างขึ้นเป็นการกระชับความสัมพันธ์ ระดับชาติผ่านการวางรากฐานระบบการศึกษา ให้แก่รัฐ เนื่องจากพระพุทธศาสนามีหลักธรรมที่ สามารถตอบสนองความเปลี่ยนแปลงได้ทุก รูปแบบในโครงสร้างทางสังคมที่เริ่มมีความ ซับซ้อนขึ้นมากมายได้อย่างดี

ช่วงที่ ๓ สมัยรัชกาลที่ ๗ : ยุค ก่อนใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม

ในช่วงนี้แนวคิดที่สำคัญที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงสังคมไทยอย่างยิ่ง ก็คือ แนวคิดเกี่ยวกับการปกครองในระบอบประชาธิปไตย ซึ่งนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มาเป็นระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นพระประมุขภายใต้รัฐธรรมนูญ อย่างไรก็ตามเมื่อการปกครองโดยคณะราษฎรไม่มีเสถียรภาพ การเมืองไม่มั่นคงมีการปฏิวัติรัฐประหารกันบ่อยครั้ง ลัทธิชาตินิยมก็เฟื่องฟูขึ้นอีกครั้ง ประกอบกับการปกครองมีลักษณะประชาธิปไตยแบบเผด็จการ (เผด็จการทหารแต่ยังคงเรียกว่าอยู่ในระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย) ดังนั้นสถาบันที่มีบทบาทในการที่จะสามารถชี้นำสังคมได้อันเนื่องมาจากมีฐานของมวลชน เช่น สถาบันทางศาสนาจึงถูกลดทอนความสำคัญและบทบาทลง โดยการครอบงำและแทรกแซง ทั้งในส่วนของการบริหารปกครองขององค์กรคณะสงฆ์และคำสอนเพื่อให้สอดคล้องกับนโยบายของภาครัฐ และสร้างความชอบธรรมในการบริหารประเทศของกลุ่มผู้มีอำนาจ การปรับตัวของคณะสงฆ์ที่ถูกควบคุมโดยรัฐจนขาดความเป็นอิสระและความยืดหยุ่นในการดำเนินงานนี้ ทำให้คณะสงฆ์ไม่สามารถดำเนินนโยบายเพื่อสร้างความมั่นคงที่แท้จริงให้แก่พระพุทธศาสนา ด้วยการปฏิบัติเพื่อฝึกฝนอบรมตนตามหลักไตรสิกขาได้อย่างเต็มที่ ซึ่งได้กลายเป็นประเด็นที่สร้างปัญหาภายในองค์กรพระพุทธศาสนาเอง ปัญหาการตีความศา

สนธรรมเพื่อนำไปใช้ และส่งผลกระทบต่อสังคมในภาพรวมในยุคต่อไป

ช่วงที่ ๔ ช่วงหลังประกาศใช้ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม - ปัจจุบัน

เมื่อมีการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาตินั้น รัฐบาลมุ่งสร้างความสำเร็จในการพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาฯ ประกอบกับสังคมไทยยังอยู่ในช่วงของการต่อสู้กับภัยคอมมิวนิสต์ ดังนั้นรัฐบาลจึงมีท่าทีและการปฏิบัติต่อพุทธศาสนาเถรวาท ใน ๒ ลักษณะ กล่าวคือ ในแง่ของการปกครอง รัฐเห็นความสำคัญของวัดและพระสงฆ์ในแง่ที่มีการกระจายตัวอย่างทั่วถึงและใกล้ชิดประชาชน และเป็นศูนย์รวมจิตใจที่ประชาชนให้ความนับถือศรัทธา จึงใช้ศักยภาพด้านนี้ของศาสนาเพื่อให้สนับสนุนและเอื้อต่อนโยบายการบริหารประเทศตามแผนพัฒนาฯ

ในลักษณะที่สอง รัฐมองศาสนาเป็นเครื่องขัดขวางการดำเนินงานตามแผนพัฒนาฯ จากคำสอนบางประการ อย่างไรก็ตามรัฐไม่ได้ใช้วิธีการปรับปรุงหรือลดทอนหรือตีความหลักธรรมคำสอนเพื่อให้เข้ากับนโยบาย แต่กลับใช้วิธีการห้ามสอน (คำสั่งที่มาในรูปของคำขอร้อง) และใช้วิธีการเลือกให้สอนแทน ซึ่งแสดงบทบาทที่เหนือกว่าและมองว่าศาสนาเป็นเพียงส่วนประกอบหนึ่งของสังคม มิใช่แกนกลางของสังคมดังเช่นในอดีต ซึ่งในเวลาต่อๆ มารัฐก็แทบไม่ใส่ใจความเป็นอยู่เป็นไปของพุทธศาสนาเถรวาทอีก โดยการลดการให้การอุปถัมภ์ลง ทำให้วัดและพระสงฆ์

จำเป็นต้องหารายได้เพื่อดูแลตนเอง จึงเป็นมูลเหตุประการหนึ่งที่เมื่อลัทธิบริโภคนิยมได้แพร่กระจายเข้ามา พร้อมกับการพัฒนาประเทศให้มีความศิวิไลซ์ตามแบบมหาอำนาจตะวันตก ศาสนาพุทธเถรวาท โดยองค์กรสงฆ์ คณะสงฆ์ และแบบแผนการปฏิบัติบางส่วน จึงถูกกลืนหายไปในกระแสวัฒนธรรมบริโภคนิยม

การมุ่งพัฒนาประเทศให้มีความศิวิไลซ์ตามแบบของมหาอำนาจตะวันตก ซึ่งปรากฏในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาตินั้น อยู่บนฐานคิดแบบเสรีประชาธิปไตยและระบบเศรษฐกิจทุนนิยม ซึ่งมีลัทธิบริโภคนิยมเป็นเครื่องมือสำคัญ อันเป็นผลให้สังคมถูกขับเคลื่อนไปด้วยแรงผลักดันของกิเลส คือ โลภะ โทสะ และโมหะ ทั้งนี้เพราะเศรษฐกิจแบบเสรีนิยม หมายถึง ผู้ที่มีทุนอยู่มาก ย่อมได้เปรียบผู้ที่มีทุนน้อยหรือไม่มี โดยไม่จำเป็นต้องเอาเปรียบ และลัทธิบริโภคนิยมทำให้เกิดค่านิยมที่ปรารถนาความสะดวกสบาย ความสุขสมบูรณ์ทางวัตถุ และการสนองความต้องการส่วนบุคคลเป็นสำคัญ และสืบเนื่องจากการที่พุทธศาสนาเถรวาทซึ่งถูกทำให้อ่อนแอลงตามลำดับจากการครอบงำจนแทบไม่สามารถดำรงบทบาทหน้าที่เป็นผู้นำทางสติปัญญาให้แก่สังคมได้ เพราะเหตุความล้มเหลวในระบบการศึกษาของสงฆ์ และการศึกษาของรัฐ อันเป็นผลพวงมาจากการแยก “โลก” กับ “ธรรม” ออกจากกัน เหล่านี้เป็นผลให้สังคมไทยต้องเผชิญกับปัญหามานัปการทั้งในด้านการเมืองการปกครอง ระบบเศรษฐกิจ การศึกษา สังคม และปัญหาในระดับปัจเจกชน ซึ่งผลักดันสังคมไปสู่วังวนของสังคมนิรर्थ ๕ ได้แก่

ได้แก่ กามฉันทะ พยาบาท ถีนมิทธะ อุทธัจจกุกกุจจะ และวิจิจิกฉา ^๔

อนุพุทธมรรค : แม่บทแห่งการกำหนดบทบาทหน้าที่ของคนในสังคมในอดีต

แนวทางการปฏิสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธศาสนากับคนกลุ่มต่างๆ ในสังคมไทยนั้นมีลักษณะเป็นขั้นบันได หรือ อนุพุทธมรรค ซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากวิธีการแสดงอนุพุทธพิกขาของพระผู้มีพระภาคเจ้า ที่ทรงใช้วิธีการเตรียมความพร้อมของผู้ฟัง โดยการแสดงธรรมโดยเริ่มจากธรรมที่เข้าใจง่ายๆ เช่น ทาน จนไปถึงธรรมที่มีความลุ่มลึกขึ้นไปตามลำดับ นั่นคือ อริยสัจ ๔ ซึ่งเป็นธรรมที่ลึกซึ้งเพื่อความพ้นทุกข์ ยากที่บุคคลทั่วไปจะเข้าใจได้ ลักษณะอนุพุทธมรรคในยุครัตนโกสินทร์ตอนต้นสามารถแสดงได้ดังตารางที่ ๑ ซึ่งผู้เขียนจะได้นำหลักการดังกล่าวมาเป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์สังคมไทยดังนี้

^๔ ที่.ปา.อ. ๓๒๖/๒๓๔,๑/๗/๔๒, ๓/

ตารางแสดงบทบาทหน้าที่ตามลำดับอนุพุพพิกลาและเป้าหมายของการดำเนินชีวิตสมัย
รัตนโกสินทร์ตอนต้น

ชนชั้น ทางสังคม	บทบาทหน้าที่ตามลำดับ อนุพุพพิกลา	เป้าหมายในภพหน้า	เป้าหมายสูงสุด
ราชกรูร	ทานกถา	เจ้านาย, ขุนนาง, ผู้มีอำนาจวาสนา	พระนิพพาน
	ศีลกถา	การได้ไปเกิดบนสวรรค์	
กษัตริย์	สัคคกถา	ท้าวสักกะ ประมุขในสวรรค์ พระโพธิสัตว์ ประมุขในพระศาสนา	พระนิพพาน
พระสงฆ์	กามาทีนวกถา	พระอริยสงฆ์	พระนิพพาน
	เนกขัมมานิสังสกถา		

โลกทัศน์หรือทัศนะแม่บทของคนไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนับตั้งแต่ชนชั้นนำลงไปจนถึงชนชั้นล่างแยกไม่ออกจากคติไตรภูมิ ผู้คนต่างเชื่อว่ามีนรกสวรรค์เป็นสถานที่รองรับบุคคลหลังละโลกนี้ไปแล้ว สุดแท้แต่บาปบุญที่กระทำในขณะที่มีชีวิตอยู่ ความเชื่อดังกล่าวมีอิทธิพลอย่างมากต่อการดำเนินชีวิตโดยให้ความสำคัญกับสิ่งที่เกิดขึ้นในชาติหน้าหรือชีวิตหลังความตาย จะเห็นได้จากการที่ราชกรูรส่วนใหญ่นิยมทำบุญทำทาน ฟังเทศน์ถือศีลในวันอุโบสถ โดยมีเป้าหมายเพื่อการได้เลื่อนฐานะเป็นเจ้าใหญ่ นายโต เป็นผู้มีอำนาจวาสนา หรือการได้ไปสวรรค์ในชาติต่อไป และเป็นปัจจัยเป็น

อุปนิสัยตามส่งไปสู่พระนิพพาน ขณะที่พระมหากษัตริย์ทรงเป็นต้นแบบในการบำเพ็ญกิจกรรมทางศาสนาของชาวบ้าน และทรงนิยมสร้างบารมีด้วยการทำนุบำรุงวัด อุปถัมภ์การศึกษาพระศาสนา บริจาคทรัพย์ส่วนพระองค์เพื่อช่วยเหลือราชกรูร ส่งผลให้ทรงสามารถเลื่อนฐานะไปเป็นประมุขในหมู่เทพยดาเช่นท้าวสักกะเทวราช และยังเป็นการสั่งสมบารมีเพื่อเป็นพระโพธิสัตว์ที่มุ่งการตรัสรู้ในภพหน้า เนื่องจากทรงปรารถนาในมรรคผลนิพพาน ส่วนพระสงฆ์นั้นได้รับความคาดหวังจากสังคมให้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบเพื่อการบรรลุเป็นพระอริยเจ้า และการเข้าถึงพระนิพพานในภพหน้า

โครงสร้างทางสังคมยุคนี้ แม้จะมีความแตกต่างระหว่างชนชั้นอยู่มาก แต่หลักคำสอนเรื่องกฎแห่งกรรมสามารถลดช่องว่างระหว่างชนชั้นลงได้ ด้วยการชี้แนะให้ยอมรับผลกรรมจากอดีต และเสนอเป้าหมายปลายทางที่ทุกชนชั้นสามารถก้าวไปถึงได้เหมือนกัน คือ พระนิพพาน

ต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนกลาง บทบาทและหน้าที่ของแต่ละชนชั้นยังคงเหมือนเดิม แต่การเข้ามาของวิทยาการสมัยใหม่ และกระบวนการทัศน์แบบวิทยาศาสตร์ทำให้พระพุทธศาสนาต้องปรับหลักธรรมให้เข้ากับยุคสมัย ลักษณะอนุปฏิพัตรธรรมในยุครัตนโกสินทร์ตอนกลางจึงสามารถแสดงได้ดังแสดงในตารางนี้

ตารางแสดงบทบาทหน้าที่ตามลำดับอนุปฏิพัตรธรรมและเป้าหมายของการดำเนินชีวิตสมัยรัตนโกสินทร์ตอนกลาง

ชนชั้นทางสังคม	บทบาทหน้าที่ตามลำดับอนุปฏิพัตรธรรม	เป้าหมายในปัจจุบัน
ราษฎร	ทานกถา	อายุ วรรณะ สุขะ พละ รวมทั้งยศทรัพย์
	ศีลกถา	
กษัตริย์	สัจคกถา	การเป็นผู้กำหนดวิถีแห่งประวัติศาสตร์ และการสืบทอดราชสมบัติ
พระสงฆ์	กามาทีนวกถา	การประพฤติปฏิบัติตามพระวินัยอย่างเคร่งครัด และการศึกษาพระปริยัติธรรมจากพระไตรปิฎก
	เนกขัมมานิสังสกถา	

จากตารางข้างต้น คำสอนเรื่องนรก สวรรค์และอบายภูมิกลายเป็นสิ่งที่ไม่สามารถพิสูจน์ได้ตามหลักวิทยาศาสตร์ เป้าหมายในกายภาพหน้า เช่น “ทำดีไปสวรรค์ ทำชั่วตกนรก” จึงถูกปรับให้เป็นเป้าหมายในปัจจุบัน คือ “สวรรค์อยู่ในอก นรกอยู่ในใจ” ประโยชน์ในปัจจุบันหรือความสำเร็จในโลกนี้อันได้แก่ อายุ วรรณะ สุขะ พละ รวมทั้งยศทรัพย์ คือ สิ่งที่ถูกเน้นให้มีความสำคัญขึ้นมาสำหรับประชาชนให้หันมาให้

ความสำคัญกับชีวิตนี้มากขึ้น ขณะที่พระมหากษัตริย์ทรงมุ่งมั่นที่จะสร้างความเจริญก้าวหน้าแก่บ้านเมืองและการอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา เพื่อเป็นอนุสรณ์ให้จารึกไว้ในประวัติศาสตร์ ส่วนเป้าหมายสูงสุด คือ พระนิพพานนั้น ถูกสงวนไว้เฉพาะพระสงฆ์ผู้สละโลกเท่านั้น อย่างไรก็ตาม พระสงฆ์เองก็ถูกกระตุ้นจากพระมหากษัตริย์ให้หันมาใส่ใจในเรื่องปริยัติธรรม, จัดระบบระเบียบการปกครองในคณะสงฆ์โดยใช้

สมณศักดิ์เป็นเครื่องสับหนุ่น, มีส่วนร่วมในการ
วางระบบการศึกษาแก่ประชาชน

แต่เมื่อผ่านเข้าสู่สมัยรัชกาลที่ ๗ -
ก่อนใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมซึ่งเป็นยุค
ที่อุดมการณ์ชาตินิยมถูกยกขึ้นมาเป็นแกนหลัก

ของสังคม ดังนั้น รูปแบบการใช้ชีวิตของ
ประชาชนจึงต้องดำเนินไปให้สอดคล้องกับ
อุดมการณ์ของชาติด้วย ลักษณะอนุப்புพมรรคใน
สมัยรัชกาลที่ ๗ - ก่อนใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจ
และสังคมจึงสามารถแสดงได้ดังตารางนี้

ตารางแสดงบทบาทหน้าที่ตามลำดับอนุப்புพพิภพและเป้าหมายของการดำเนินชีวิตในสมัยรัชกาล
ที่ ๗ - ก่อนใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม

ชนชั้น ทางสังคม	บทบาทหน้าที่ ตามลำดับ อนุப்புพพิภพ	เป้าหมายสูงสุดในชีวิต
ราษฎร	ทานกถา	การเป็นพลเมืองที่ดีของชาติ การเสียสละเพื่อทำ ประโยชน์แก่ประเทศชาติ
	ศีลกถา	
ผู้นำรัฐบาล	สัคคกถา	การสร้างความก้าวหน้าของชาติ และการปกป้อง รัฐธรรมนูญ
พระสงฆ์	กามาทีนวกถา	การเป็นพลเมืองที่ดีของชาติ การเป็นแบบอย่างที่ดีให้ ประชาชน (ตามความต้องการของผู้นำ)
	เนกขัมมานิสังสกถา	

จากตารางแนวคิดเรื่องทานและศีล
ของประชาชนเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมที่เน้นการ
ทำบุญให้ทาน การไปวัด ฟังธรรม รักษาศีล แต่
ในยุคนี้รูปแบบการให้ทาน การรักษาศีล
เปลี่ยนแปลงไปเป็นการสร้างประโยชน์ให้แก่ชาติ
ซึ่งในแง่การทำทาน ได้แก่ การเสียสละของ
พลเมืองชายเพื่อเข้าร่วมรบในสงครามมหาเอเชียบูรพา ส่วนในแง่การรักษาศีล ได้แก่ ความมีวินัย
ในการรักษาความสะอาดของบ้านเมือง การ
แสดงกิริยามารยาทที่สุภาพ อ่อนน้อม เพื่อแสดง

ถึงวัฒนธรรมของชาติ ในส่วนของผู้หน้านั้น อำนาจ
อธิปไตยที่เคยเป็นของพระมหากษัตริย์ ถูกผ่อง
ถ่ายมาสู่นายกรัฐมนตรีซึ่งเป็นผู้นำรัฐบาลที่เน้น
การพัฒนาชาติให้เจริญก้าวหน้าทางวัฒนธรรม
และทางวัตถุให้ทัดเทียมอารยประเทศ ตามคัมภีร์
บัญญัติใหม่ที่เรียกว่า “ความศิวิไลซ์” และการ
สร้าง “มาตรฐานที่เป็นรูปธรรม” ให้ประชาชน
ยึดถือร่วมกัน ขณะที่บทบาทของพระสงฆ์นั้นถูก
แทรกแซงจากคณะรัฐบาล ทั้งในส่วนของ
การบริหารปกครองขององค์กรคณะสงฆ์ และคำสอน

เพื่อให้สอดคล้องกับนโยบายของภาครัฐ จนจุดมุ่งหมายในการฝึกฝนอบรมตนตามหลักไตรสิกขาของพระสงฆ์ถูกต้องความให้เหลือเพียงการเป็นแบบอย่างที่ดีให้ประชาชนตามความต้องการของผู้เฝ้า

เมื่อถึงยุคหลังประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม - ปัจจุบัน การที่รัฐแทบไม่ใส่ใจความเป็นอยู่เป็นไปของพุทธศาสนาเถรวาทอีกอีกด้านหนึ่งทำให้เกิดการตีความคำสอนอย่างเป็นอิสระจากการควบคุมของรัฐ เรียกได้ว่าเป็นการตีความหลักธรรมตามแนวพระพุทธรูปศาสนาเถรวาทอย่างแท้จริง เช่น การตีความของท่านพุทธทาส หรือ การตีความของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต) นอกจากนี้ ยังทำให้เกิดกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาที่เป็นประโยชน์กับสังคมโดยตรง เช่น การก่อตั้งโรงเรียนพระพุทธศาสนา

วันอาทิตย์ที่ดำเนินงานมากกว่าสี่สิบกว่าปีแล้ว การริเริ่มการเจริญสติปัฏฐาน ๔ ตามแนวพอง-ยุบ ซึ่งเป็นรูปแบบการฝึกวิปัสสนากัมมัฏฐานที่แพร่หลาย การดำเนินการจัดการศึกษาพระไตรปิฎกและวิชาชั้นสูงในระดับมหาวิทยาลัยของคณะสงฆ์ เป็นต้น ซึ่งในช่วงแรกกิจกรรมเหล่านี้ยังไม่ได้รับการสนับสนุนจากรัฐเท่าที่ควร แต่ในปัจจุบันก็สามารถจัดการศึกษาได้จนเป็นที่ยอมรับ ประจวบกับการที่สังคมพลัดเข้าสู่วังวนของสังคมนิรโทษ ๕ ทำให้ผู้คนบางส่วนเริ่มหันมาสนใจศึกษาธรรมะมากขึ้น ทั้งด้านปริยัติ ปฏิบัติ และปฏิเวธ โดยจะเห็นได้จากความมุ่งมั่นที่จะศึกษาและปฏิบัติเพื่อเข้าถึงเป้าหมายสูงสุดทางพระพุทธศาสนามากขึ้น บทบาทหน้าที่ตามลำดับอนุพุทธานุภาพและเป้าหมายของการดำเนินชีวิตในยุคนี้จึงเปลี่ยนไปดังแสดงในตารางนี้

ตารางแสดงบทบาทหน้าที่ตามลำดับอนุพุทธานุภาพและเป้าหมายของการดำเนินชีวิตในยุคหลังประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม - ปัจจุบัน

ชนชั้นทางสังคม	บทบาทหน้าที่ตามลำดับอนุพุทธานุภาพ	เป้าหมายสูงสุดในชีวิต
ราชกร, คณะรัฐบาล, พระสงฆ์	ทานกถา	ความสะอาดสบาย และความสุขสมบูรณ์ทางวัตถุ
	ศีลกถา	ความอยู่เย็นเป็นสุข ความเป็นที่รักในหมู่ชน
	สัจจกถา	การบรรลุความสำเร็จในชีวิต ทั้งชื่อเสียง หน้าที่การงานเป็นที่ยกย่องจากคนในสังคม
	กามาทินวกถา	การแสวงหาความสุขสงบจากภายในที่ไม่อิงอาศัยอารมณ์ภายนอก
	เนกขัมมานิสังสกถา	การบรรลุความจริงสูงสุดในพระพุทธศาสนา

การปรับตัวจากฟากฝั่งพระพุทธศาสนาที่บรรยายมาข้างต้น ทำให้พระสงฆ์ นักปราชญ์ ปัญญาชน บางท่านนำ

หลักธรรมในพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้แก้ปัญหาสังคม หรือใช้หลักธรรมเป็นเครื่องเตือนสติสังคม หรือเผยแผ่หลักธรรมคำสอนทั้งในเชิงวิชาการ

หรือการถ่ายทอดประสบการณ์ชีวิตที่สะท้อนการนำคำสอนไปปฏิบัติ และประยุกต์ใช้ในชีวิต ทำให้ผู้คนเริ่มมองเห็นทางเลือกในการมีปฏิสัมพันธ์กับพระพุทธศาสนาที่กว้างขึ้นตามแนวคิดแบบเสรีประชาธิปไตย ซึ่งจากตารางที่ ๔ นั้น จะเห็นได้ว่า บุคคลในทุกระดับชั้นสามารถเลือกบทบาทตามแนวอนุพุทธานุภาพได้ตามความปรารถนาของตน เช่น ผู้ที่ยังปรารถนาในโภคทรัพย์ สามารถเลือกที่จะทำงาน, ผู้ที่ปรารถนาความอยู่เย็นเป็นสุข ความอบอุ่นใจก็สามารถรักษาศีล เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม แม้ในปัจจุบันจะมีการตื่นตัวทางพระพุทธศาสนาขึ้นมาบ้างแล้ว แต่ก็ยังไม่มีกำลังพอที่จะต้านรับกระแสวัตถุนิยมได้อย่างเข้มแข็ง เพราะยังขาดหลักการและทิศทางในการดำเนินการที่ชัดเจนจากองค์กรพระพุทธศาสนาเอง นอกจากนี้ การดำเนินงานส่วนใหญ่ยังขาดการประสานงาน จึงไม่มีความเป็นเอกภาพ และขาดผู้นำที่เข้มแข็งในระดับย่อยๆ ดังนั้น จึงจำเป็นต้องมีการกำหนดหลักการให้เด่นชัด เพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินการต่อไป

การประยุกต์หลักธรรมเพื่อใช้เป็นหลักการสานสัมพันธ์กับสังคม

ก. แนวคิดพื้นฐานสำหรับการประยุกต์หลักธรรม

จากการศึกษาประวัติศาสตร์ยุครัตนโกสินทร์จนถึงปัจจุบันพบว่า มีการนำหลักธรรมมาใช้หลายชุด ซึ่งเป็นการปรับประยุกต์ไปตามนโยบายของผู้นำทางการปกครองในยุค

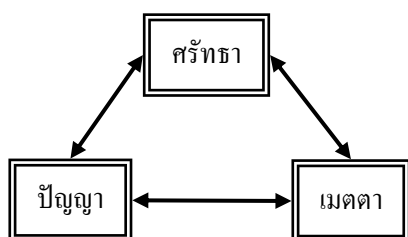
สมัยต่างๆ จนดูราวกับว่าพระพุทธศาสนาตกเป็นเครื่องมือที่ใช้ในการควบคุมคนส่วนใหญ่ให้อยู่ในกรอบที่รัฐจัดวางไว้ ไม่เว้นแม้กระทั่งบุคคลากรในพระพุทธศาสนา วิธีการดังกล่าวอาจทำให้สังคมเกิดความไม่เป็นระเบียบเรียบร้อย แต่อีกนัยหนึ่งกลับทำให้ความเป็นอัตลักษณ์ในระดับปัจเจกบุคคลนั้นมีความพร่าเลือนไปไม่ชัดเจน ผู้คนเคยชินกับวิถีชีวิตที่ถูกกำหนดขึ้นจากรัฐ และมีความใส่ใจที่จะเรียนรู้จักตัวเองน้อยมาก เมื่อต้องเผชิญกับกระแสโลกาภิวัตน์ที่ถาโถมเข้ามาอย่างรวดเร็ว และรุนแรงจนรัฐเองก็ต้านไม่ไหว คนส่วนมากจึงดำเนินชีวิตแบบปล่อยไปตามกระแสโลก ผลที่ตามมาก็คือ ชีวิตจิตใจของคนมิได้มีความสุขมากขึ้น กลับเกิดความเหงา ความว้าเหว่ ความแปลกแยก ทำให้โรคจิต โรคประสาท และการฆ่าตัวตาย แพร่กระจายออกไปพร้อมกับความเจริญแบบสมัยใหม่ ส่งผลโยงต่อไปสู่ปัญหาความเสื่อมโทรมทางศีลธรรมของสังคม

ช่วงเวลาที่สังคมกำลัง “ติดหล่ม” อยู่ในกระแสวัตถุนิยมอย่างถอนตัวไม่ขึ้นเช่นนี้ หากองค์กรพระพุทธศาสนาดึงหลักธรรมกลับมาใหม่ โดยเน้นให้คนในสังคมเห็นพลังในตนเอง เรียนรู้ที่จะนำพลังในตนเองออกมาใช้อย่างมีเป้าหมาย คือ ทำในสิ่งที่ตนเองชอบและมีความถนัด และเป็นประโยชน์ต่อสังคม ย่อมจะทำให้บุคคลเกิดความสุขและความภาคภูมิใจในตนเองอย่างแท้จริง เพราะได้มีปฏิสัมพันธ์ทั้งการให้และรับจากสังคม เกิดการแลกเปลี่ยนที่ต่างฝ่ายต่างได้รับประโยชน์ ซึ่งความสุขและความภาคภูมิใจนี้เองเป็นประสบการณ์ภายในจิตใจที่ทุกคน

สามารถเข้าถึงได้ไม่ว่าจะมีหรือยากจน เป็นความสุขที่ไม่ก่อให้เกิดความทุกข์ซ้อนขึ้น เพราะไม่เบียดเบียนทั้งตนเองและสังคม ขณะเดียวกัน การอบรมให้ผู้คนเห็นประโยชน์ของดำเนินชีวิตไปสู่พระนิพพาน โดยเน้นคุณค่าของความสุขที่ยั่งยืนและบริบูรณ์อย่างไม่มีวันหมด ยังช่วยให้บุคคลมีการพัฒนาตนเองไปตลอดเวลาไม่หยุดอยู่เพียงความสำเร็จในทางโลกเท่านั้น ในแง่นี้ย่อมสร้างประโยชน์แก่ทุกฝ่าย ทั้งต่อตัวบุคคล ต่อสังคมโลกและต่อพระพุทธศาสนา ดังแสดงในภาพนี้

รู้จักชุมพลัง ๓ ด้าน ในตัวมนุษย์

ภาพแสดงชุมพลัง ๓ ด้านในตัวมนุษย์

พลังที่ขับเคลื่อนให้มนุษย์พัฒนาชีวิตไปในทางที่ดี มี ๓ ด้าน คือ “ศรัทธา” เป็นพลังแห่งความเชื่อมั่น ซึ่งในทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ ความเชื่อมั่นในปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า และความเชื่อมั่นในคำสอนของพระองค์ว่า สามารถนำไปสู่ความพ้นทุกข์ได้จริง เมื่อเกิดความเชื่อมั่นเช่นนั้น ย่อมประพฤติตามหลักคำสอนโดยไม่ลังเล ดังที่พระมหากษัตริย์ไทยในยุคต้นรัตนโกสินทร์ทรง

เป็นตัวอย่างที่เด่นชัดของความเชื่อมั่นในคำสอน จึงทรงปลูกฝังให้ประชาชนประพฤติตนตามกรอบของศีลธรรมในพระพุทธศาสนาอย่างเคร่งครัด

พลังด้านที่สอง คือ “ปัญญา” เป็นพลังแห่งความรู้เท่าทันปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นรอบตัว และความฉลาดในการเลือกสิ่งที่ดีที่สุด ซึ่งในทางพระพุทธศาสนาถือว่า พลังแห่งปัญญานั้นสามารถปลดปล่อยมนุษย์ให้เป็นอิสระ และพ้นไปจากปัญหา โดยตัวอย่างการใช้พลังแห่งปัญญาในลักษณะที่ว่่านี้ พบได้จากพระราโชบายของพระมหากษัตริย์ไทยในยุครัตนโกสินทร์ตอนกลางเพื่อรักษาเอกราชของประเทศชาติให้รอดพ้นจากการล่าอาณานิคมของประเทศตะวันตก

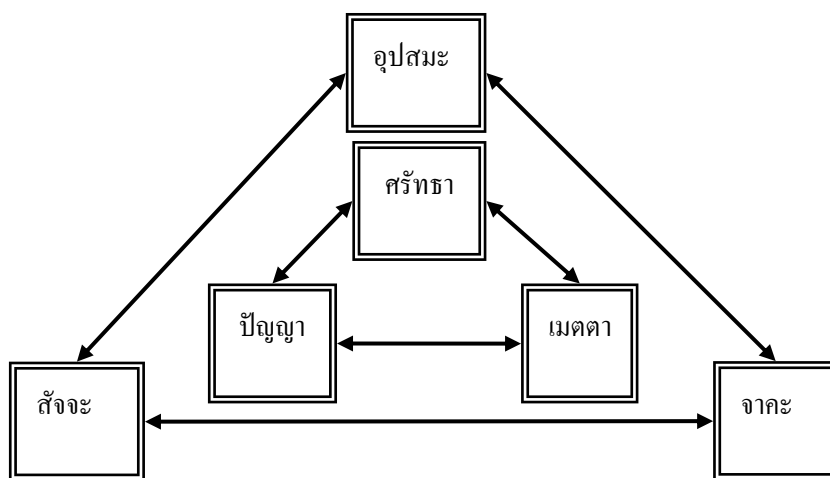
พลังด้านที่สาม คือ “เมตตา” เป็นพลังแห่งความรัก ซึ่งเป็นคุณสมบัติพื้นฐานของมนุษย์ เป็นความปรารถนาดีในการเสริมสร้างความสุข ยินดีที่จะให้อภัยในความผิดพลาดของตนเองและผู้อื่น และพร้อมที่จะให้โอกาสแก่ตัว การแสดงความเมตตาที่พบเห็นได้ง่ายในชีวิตประจำวัน คือ การส่งยิ้มให้บุคคลที่เพิ่งเคยพบเป็นครั้งแรก หรือ การส่งยิ้มเพื่อจะบอกว่า “ไม่เป็นไร” ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะสังคมไทยเน้นความเมตตากรุณามาทุกยุคทุกสมัย “ยิ้มสยาม” จึงกลายเป็นเอกลักษณ์ของประเทศไทย นอกจากนี้ พลังแห่งความเมตตาก็ยังก่อให้เกิดการทำประโยชน์สุขโดยไม่หวังผลตอบแทน ดังที่พระมหากษัตริย์ไทยองค์ปัจจุบันทรงประพฤติให้เห็นเป็นตัวอย่าง

พลังทั้งสามด้านนี้ จำเป็นจะต้องดึงออกมาใช้ร่วมกันเพื่อให้เกิดความสมดุล กล่าวคือ มีความเชื่อมั่นในการทำตามคำสอนของพระพุทธศาสนา โดยมีความฉลาดที่จะเลือกนำ

หลักธรรมมาใช้ได้เหมาะกับเหตุการณ์ ด้วยความปรารถนาให้เกิดประโยชน์และความสุขทั้งต่อตนเองและผู้อื่นด้วย ดังแสดงในภาพ

ดิงศักยภาพของตนออกมาใช้ให้เป็นประโยชน์

รูปแสดงหลักธรรมที่เกี่ยวข้องการดึงศักยภาพออกมาใช้ให้เป็นประโยชน์

ลักษณะการดำเนินสายกลางของพระพุทธศาสนา มีเป้าหมายให้บุคคลได้รับความสุขสูงสุด ที่เกิดจากการมีชีวิตที่ดีอย่างบริบูรณ์ทั้งทางร่างกายและทางจิตใจ เพราะธรรมชาติของมนุษย์นั้นต้องอึด ต้องพอก่อน จึงจะคิดแบ่งปันให้ผู้อื่น ดังนั้น จึงต้องมีการกำหนดเป้าหมายในชีวิตให้ชัดเจน โดยพิจารณาความปรารถนาของตนว่า เป็นสิ่งที่ไม่เกินความสามารถที่ตนจะทำให้สำเร็จได้ และไม่ขัดต่อศีลธรรมอันดีงาม จากนั้นจึงวางแผนอย่างเป็นลำดับเพื่อนำพลังทั้ง ๓ ด้านในตัวออกมาใช้ในการใช้ชีวิตของตนให้มีความหมาย และเป็นการ

ดำเนินการอย่างฉลาดรอบคอบ ทุ่มเทม่งมันและมีความรักที่จะกระทำสิ่งนั้นๆ เป็นสำคัญ

การวางแผนและการดำเนินการในทุกขั้นตอน จะต้องอาศัย “ปัญญา” ที่ประกอบด้วยความรู้ในข้อเท็จจริงเกี่ยวกับสภาวะแวดล้อมและสถานการณ์ที่เกี่ยวข้องทั้งหมด ทำให้เห็นและเข้าใจทุกสิ่งทุกอย่างได้อย่างกระจ่างชัด ตรงตามความเป็นจริง โดยพิจารณาก่อนที่จะทำ จะพูด หรือแม้แต่จะคิดในเรื่องต่างๆ ว่า ก่อให้เกิดประโยชน์หรือผลเสียหายตามแนวทางของคำสอน เพื่อนำพาไปสู่เป้าหมายได้อย่าง

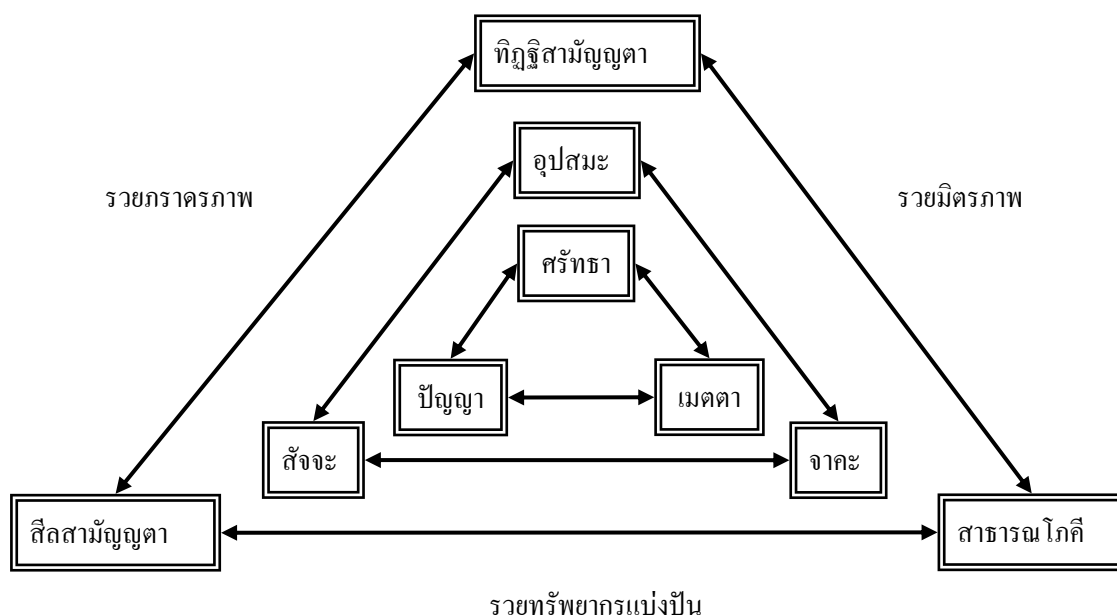
ถูกต้องเที่ยงตรง และอาศัย “เมตตา” ที่เป็
ความปรารถนาดีอันบริสุทธิ์ที่มุ่งประโยชน์สุขโดย
ส่วนเดียว จึงจะทำให้เกิดความยินดีที่จะเสียสละ
ความสะดวกสบายที่เป็นอยู่ เพื่อก้าวไปสู่
เป้าหมายที่ดีกว่าตามที่ตั้งใจ และยังต้องอาศัย
“ศรัทธา” เชื่อมั่นในสิ่งที่ตนกำลังทำและเชื่อมั่น
ในวิธีการที่ดำเนินอยู่ว่าเป็นสิ่งดี รวมถึงเชื่อมั่นใน
ความสามารถของตน จึงจะทำให้เกิดความอดทน
มีความเพียร ประกอบการงานด้วยความตั้งใจ
มีความหนักแน่นอดทน ไม่ท้อถอย ทำให้การ
ดำเนินงานรุดหน้าเรื่อยไป

การใช้พลังคุณธรรมทั้ง ๓
ด้านตามแนวพระพุทธศาสนาเพื่อก่อให้เกิด
ความสำเร็จนั้น จึงเหนี่ยวนำให้เกิดคุณธรรมอีก
๓ ด้านตามมา ได้แก่ “สัจจะ” ความแน่วแน่ใน
การรักษาเป้าหมายที่ตั้งไว้จนกว่าจะสามารถทำ

ให้เป็นจริง ด้วยความซื่อตรงและซื่อสัตย์ ไม่
ประพฤติดัดไปจากธรรม, “อุปสมะ” ความสงบ
ระงับไม่หวั่นไหวไปกับปัญหาอุปสรรคที่มา
กระทบ มีความอดทนอดกลั้น ไม่ปล่อยให้ความ
ห่อแทะ เบื่อหน่าย สิ้นหวังเข้ามามีอิทธิพลเหนือ
จิตใจ, “จาคะ” ความกล้าได้กล้าเสีย ยอม
เสียสละความสุขสบายที่มีอยู่ เพื่อก้าวไปสู่
จุดหมายที่ตั้งไว้ จึงก่อให้เกิดการกระทำเต็ม
ศักยภาพตน และมีความสุขใจในผลสำเร็จที่
เกิดขึ้นตามความสามารถของตน ในทางกลับกัน
ความสุขในความสำเร็จแต่ละขั้นจะทำให้บุคคลได้
ตระหนักถึงชุมพลังในตัวเองได้ชัดเจนขึ้น จึงเกิด
ความมุ่งมั่นที่จะก้าวไปสู่เป้าหมายใหม่ที่ยิ่งใหญ
กว่าเดิม ทั้งการตั้งเป้าหมายเพื่อช่วยเหลือสังคม
และการก้าวเข้าไปใกล้เป้าหมายสูงสุดทางศาสนา
ด้วยความศรัทธาที่เพิ่มพูนขึ้นดังแสดงในภาพ

สร้างสังคมสวรรค์บนดิน

ภาพแสดงหลักธรรมที่ก่อให้เกิดสังคมสวรรค์บนดิน

ความสุขที่เกิดจากความสำเร็จตามเป้าหมาย ทำให้บุคคลไม่ไปเบียดเบียนสังคม ไม่ก่อความเดือดร้อนเสียหายแก่ชีวิตอื่น แก่สังคม หรือทำให้ชีวิต จิตใจ และสังคมเสื่อมโทรมตกต่ำ เกิดเป็น “ศีลสัมมัญญา” เพราะบุคคลได้พัฒนาความประพฤติภายนอกให้สุจริต ตามการพัฒนาจิตใจให้ตั้งอยู่ในคุณธรรม จึงมีการกระทำตรงตามคำพูด คือ ทำเช่นไร พูดเช่นนั้น พูดเช่นไร ทำเช่นนั้น

นอกจากนี้แล้ว ความอึดอ้อมในความสุขเช่นนี้ ยังกินระยะเวลายาวนานกว่า

ความสุขที่เกิดจากการบริโภค จึงทำให้ความต้องการบริโภคเพื่อตนเองลดลงไปตามลำดับ และมีความประสงค์จะช่วยให้ผู้อื่นพ้นทุกข์มากขึ้น เกิดเป็น “สาธารณโภคี” ด้วยบุคคลมีแนวโน้มที่จะใช้ทรัพยากรน้อยที่สุดเพื่อให้เกิดความสงบสุขที่ยืนนานที่สุด จึงมีทรัพยากรเหลือพอแก่คนส่วนใหญ่ ทั้งยังมีความยินดีที่จะช่วยเหลือแบ่งปันปัจจัยในการดำรงชีวิตส่วนเกินให้แก่ผู้ที่ด้อยกว่าในสังคม

ในที่สุด ความอดทนอดกลั้นจากแรงผลักดันของต้นเหตุในตอนแรกจะเปลี่ยนไป

เป็นความสงบเย็นอย่างแท้จริง เมื่อบุคคลได้มองเห็นเหตุปัจจัยในสิ่งที่เข้าไปเกี่ยวข้องว่ามีคุณค่าหรือก่อให้เกิดประโยชน์เพียงใด มองเห็นผลแห่งการกระทำที่ปรากฏเป็นความคุ้มค่ามากกว่าความคุ้มค่า คือ ความสุขของสังคม นอกเหนือจากความสุขของแต่ละปัจเจกบุคคล จึงเกิด “ทฤษฎีสัมมัตตา” หรือความเห็นที่จะสร้างสังคม “สวรรค์บนดิน” ร่วมกัน ทำให้เกิดสภาพสังคมที่ร่ำรวยความสุขรอบด้าน ทั้งรวยภราดรภาพที่ประสานใจเข้าหากันฉันทกัน รวยมิตรภาพที่มีแต่ความปรารถนาดีต่อกัน พร้อมจะให้อภัยซึ่งกันและกัน รวยทรัพยากรแบ่งปันที่ไม่จำเป็นต้องกอบโกยไปเป็นสมบัติส่วนตัว

หลักธรรมทั้งหมดนี้เป็นหลักธรรมที่เกื้อกูลสังคมไทยมาช้านาน โดยมีพื้นฐานมาจากคำสอนเรื่อง ทาน บารมี กฎแห่งกรรม ความเสียสละ ความเมตตากรุณา ความกตัญญู ความกล้าหาญ ความสามัคคี ความซื่อตรงต่อหน้าที่ ความซื่อสัตย์ ความสุภาพอ่อนน้อม ความเคารพเชื่อฟัง ความมีวินัย ความขยัน ความอดทน ความเพียร ความมีสติ ความมีเหตุมีผล การอยู่อย่างเรียบง่าย การลดความเห็นแก่ตัว ฯลฯ ดังนั้น จึงไม่ใช่หลักธรรมที่แปลกใหม่หรือไม่น่าสงสัยว่าจะเข้ากันได้กับสภาพบริบทในสังคมไทยหรือไม่ แต่จำเป็นต้องมีการวิเคราะห์ให้เห็นความสัมพันธ์ที่สอดคล้องและเชื่อมโยงให้ชัดเจนขึ้น เพื่อให้บุคคลในสังคมสามารถพัฒนาเป้าหมายสูงสุดของตนและสังคมได้พร้อมๆ กัน

ข. การพัฒนาเป้าหมายสูงสุดของบุคคลและสังคมไปพร้อมๆ กัน

แนวคิดเรื่องการสร้างสังคม “สวรรค์บนดิน” ที่เป็นการปรับใช้สัจคกถาในอนุพุทธิกถาเป็นแกนกลาง ยังทำให้เกิดสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสม เป็นปัจจัยให้คนในสังคมมีทางเลือกเส้นทางการดำเนินชีวิตของตนได้ง่ายขึ้นว่า จะสั่งสมบุญ-บารมี คือ ทานและศีลต่อไป หรือจะมุ่งหน้าปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้น ก็เป็นเรื่องเฉพาะตนขึ้นอยู่กับคุณภาพปัญญาของบุคคลนั้นๆ ในการเลือกสิ่งที่ดีที่สุดสำหรับตน เพราะแต่ละคนยังสามารถพัฒนาองค์ธรรมเหล่านี้จากระดับโลกียะไปสู่ระดับโลกุตระผ่านกระบวนการไตรสิกขา คือ พัฒนาคุณสมบัติภายใน (วงใน) ด้วยการฝึกฝนปฏิบัติ (วงกลาง) เพื่อให้เกิดศีลในระดับสังคม (วงนอก) เกิดปฏิสัมพันธ์แบบ “สะท้อนออกมาข้างนอก” และ “สะท้อนกลับเข้าข้างใน” ในแต่ละขณะๆ ทำให้เกิดการเปลี่ยนถ่าย พัฒนาขุมกำลังที่มีอยู่เดิมในตัวบุคคล คือ ศรัทธา ปัญญา เมตตา ให้มีคุณภาพ และประสิทธิภาพดีขึ้นกว่าเดิม ซึ่งถ้ามองจากการปฏิบัติในการดำเนินชีวิตแล้ว ทั้งสามกรอบจะสอดคล้องและสัมพันธ์กันอย่างแยกไม่ออก

สรุป

บทเรียนที่ผ่านมาสอนให้รู้ว่า การตีความหลักพุทธธรรมให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยเป็นสิ่งจำเป็นต่อความอยู่รอดของพระพุทธศาสนาและสังคม อย่างไรก็ตาม การตีความหลักพุทธธรรมนั้นจำเป็นจะต้อง

เชื่อมโยงความสัมพันธ์ของหลักธรรมเข้ากับพระนิพพานซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุด เพื่อรักษาความมั่นคงในหลักธรรมและหลักปฏิบัติของพระพุทธศาสนาเอาไว้ ไม่ทำให้พระศาสนาอ่อนแอ แม้จะมีผู้มองเป้าหมายสูงสุดในเชิงอุดมคติที่เกิดขึ้นได้ยาก แต่องค์กรพระพุทธศาสนาจะต้องสร้างความเชื่อมั่นให้แก่พุทธศาสนิกชนทั้งหลายว่า พระนิพพานเป็นสิ่งที่เข้าถึงได้จริงผ่านกระบวนการฝึกฝนและปฏิบัติที่วัดผลได้ในการดำเนินชีวิต ขณะที่ในปัจจุบัน โลกกำลังตื่นตัวกับแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์แบบใหม่ ซึ่งให้ความสำคัญกับการสร้างดัชนีชี้วัดความสุขอันเกิดจากการพัฒนาทางวัตถุควบคู่กับการพัฒนาทางจิตใจ การประยุกต์หลักพุทธธรรมมาใช้จึงมีความสอดคล้องกับความสนใจดังกล่าว นั่นคือการนำเสนอเรื่องความสุขในมิติที่สูงกว่าความสุขอันเกิดจากการบริโภค เป็นความสุขทางใจที่เกิดจากการประกอบกิจการได้สำเร็จตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ ซึ่งเป็นความสุขที่คนทุกระดับตั้งแต่คนกวาดถนนไปจนถึงผู้บริหารประเทศสามารถเข้าถึงได้ และเป็นความสุขที่กินระยะเวลายาวนานกว่า โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อนำหลักธรรมเข้ามาใช้ประกอบการทำงาน กล่าวคือการตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเชื่อมั่นในการทำ ความดี ความปรารถนาประโยชน์สุขต่อตนเองและผู้อื่น และความฉลาดรู้เท่าทันปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นรอบตัว จะช่วยให้เกิดการพัฒนาคุณธรรมในจิตใจ ให้มีความมั่นคง มีสัจจะ และมีความเสียสละเพื่อส่วนรวมมากขึ้น ส่งผลให้เกิดการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในสังคม และการไม่เบียดเบียนไม่เอารัดเอาเปรียบซึ่งกันและกัน และ

การร่วมกันสร้างสรรค์สังคมให้น่าอยู่ เป็น “สังคมสวรรค์บนดิน” โดยถือว่าเป็นหน้าที่ที่ทุกคนต้องมีส่วนร่วม ไม่ใช่เป็นภาระของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ในแง่นี้ การประกอบกิจการที่มีคุณธรรมกำกับ ในระดับปฏิบัติต้องอาศัยอริยศีล การสำรวมอินทรี การสร้างความสันโดษ และการอยู่อย่างมีสติสัมปชัญญะ จึงนำไปสู่ความสำเร็จที่เป็นรูปธรรมและทำให้เกิดการพัฒนาจิตใจ ที่ก้าวเข้าไปใกล้พระนิพพานซึ่งเป็นบรมสุขมากขึ้นด้วย จึงเป็นปฏิสัมพันธ์ที่เอื้อประโยชน์แก่ทุกฝ่ายโดยภาพรวม ทั้งปัจเจกบุคคล สังคม และศาสนา ยุทธศาสตร์ในระดับนโยบายและระดับปฏิบัติที่ควรจะทำควบคู่กันไปกับการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมในระดับปัจเจกบุคคลก็คือยุทธศาสตร์การแก้ปัญหาสังคมนิรโทษด้วยอริยศีลซึ่งโดยหลักการแล้วนิรโทษที่เป็นธรรมที่เป็นปฏิปักษ์เครื่องขัดขวางการทำความดีในระดับบุคคล หากหากพิจารณาถึงสภาพของสังคมในปัจจุบันก็จะทำให้ปรากฏภาพของสังคมที่กำลังถูกนิรโทษธรรมเข้าครอบงำอย่างเต็มที่ ฉะนั้นในระดับโครงสร้างที่ต้องจะขับเคลื่อนเป็นยุทธศาสตร์ก็ต้องทำในระดับโครงสร้างควบคู่กันไปด้วยนั่นก็คือ การสร้างบทบัญญัติ ตั้งแต่ในระดับที่เล็กสุดคือครอบครัว ที่ต้องมีศีลในระดับครอบครัว ในระดับชุมชน ในระดับองค์กรธุรกิจ ไปจนถึงในระดับประเทศก็ควรที่จะมีระเบียบแบบแผนคอยช่วยส่งเสริมสนับสนุนให้คนได้ประพฤติปฏิบัติอยู่ในศีลธรรมอันดีได้มีความเจริญรุ่งเรืองเป็นสังคมกัลยาณมิตรในทางธรรมกันในทุกวงการ เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วการสร้างสวรรค์บนดินตามนิยามแห่งเนื้อหาที่ได้กล่าวไว้ในบทก่อนๆ ก็ย่อมสามารถ

จะเกิดขึ้นได้โดยไม่ต้องรอให้ตายเสียก่อนตามคติ
ความเชื่อ แต่สามารถสร้างและบันดาลให้เกิดขึ้น
ได้ในชาตินี้ และเดี๋ยวนี้หากปฏิบัติอยู่ใน
ห ลั ก ธิ ร ร ม ข อ ง พุ ท ธิ ศ า ส น า

บรรณานุกรม

กาญจนา แก้วเทพ. **สื่อสารมวลชน : ทฤษฎีและแนวทางการศึกษา**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ภาพพิมพ์, ๒๕๔๑.

ชัย เรื่องศิลป์. **ประวัติศาสตร์ไทยสมัยโบราณ ก่อนศตวรรษที่ ๒๕**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : เลิฟ แอนด์ ลิฟ เพลส, ๒๕๓๙.

พระไพศาล วิสาโล. **พุทธศาสนาไทยในอนาคต แนวโน้มและทางออกจากวิกฤต**. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสดศรี- สฤษดิ์วงศ์, ๒๕๔๖.

พิพัฒน์ พสุธารชาติ, **รัฐกับศาสนา บทความว่าด้วยอาณาจักร ศาสนจักรและเสรีภาพ**. กรุงเทพมหานคร, ๒๕๔๔.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ**. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๓๙.

ฉลอง สุนทรวาณิชย์,บรรณาธิการ. **วิพากษ์สังคมไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๓๘.

สุภาพรรณ ณ บางช้าง. **พุทธธรรมที่เป็นรากฐานสังคมไทยก่อนสมัยสุโขทัยถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง**. กรุงเทพมหานคร: สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

สุลักษณ์ ศิวรักษ์. **พุทธศาสนาไทยและประชาธิปไตยไทยจากมุมมองของส.ศิวรักษ์**. กรุงเทพมหานคร:สำนักพิมพ์ศีกษิตสยาม, ๒๕๔๗

อรรถจักร สัตยานุรักษ์. **การเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ชนชั้นผู้นำไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ถึงก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๘.